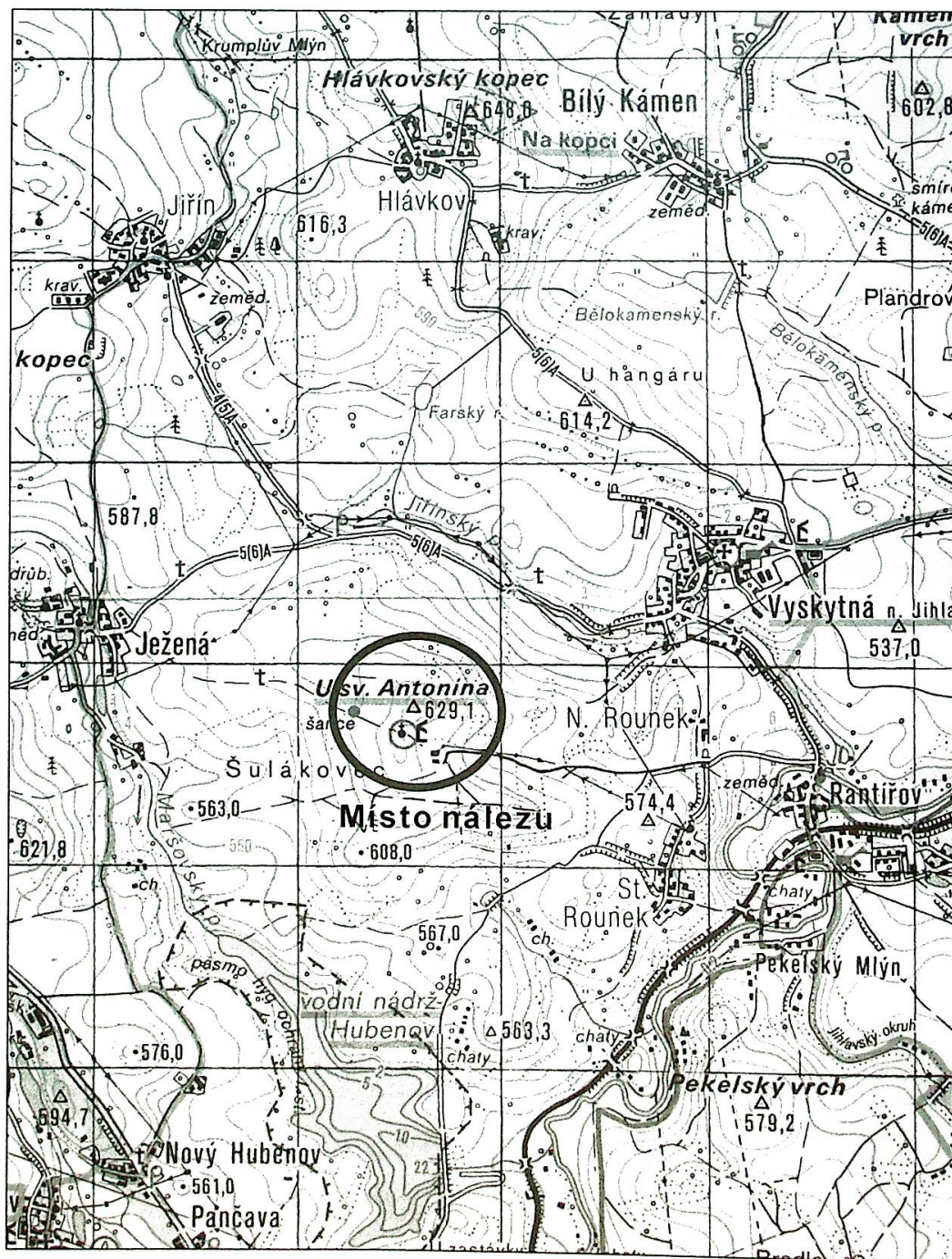

Monstrance z Rounku u Jihlavy Ostensory from Rounek u Jihlavy

DANA STEHLÍKOVÁ

Monstranci našel v březnu 2005 při systematickém průzkumu terénu amatérský sběratel pan Vítězslav Vítkovič. Nález po mechanickém a chemickém očištění předal do Muzea Vysočiny v Jihlavě. Dne 30. 10. 2005 ji Mgr. David Zimola předložil k posouzení autorce této stati. Na základě písemné expertizy se kraj Vysočina rozhodl monstranci získat pro Muzeum Vysočiny v Jihlavě a vyplatil panu Vítkovičovi nálezné.

Obr. 1: Místo nálezu (měřítko: čtverec o stranách 1 × 1 km,
upraveno podle turistické mapy č. 79, 1:50 000)

vimperky s fiálami. V proporcích a šířce nacházíme obdobu u měděných ostensorií slezské provenience a u monstrance z Morašic. Dole jsou opěráky protaženy do dvou chrupavčitých volut s obloučky na hřbetě, oproti analogickým monstrancím rustikálně zjednodušeného tvaru, chybějí vybiňující ostré profily krabů.

Hlavním článkem každé eucharistické monstrance je schránka na hostii. Její trojúhelná nosná část má cvikl zdobený rytinou šlahounu akantu stočeného do voluty na kontrastním šrafovaném pozadí. Tato stylizace akantových listů se objevuje kolem roku 1400 v rytém dekoru zlatnických prací, pečetidel a v prvních grafických listech na více územích střední Evropy. K ohniskům tvorby v 15. století a 16. století patřil Norimberk (Kohlhausen 1968), až do husitské doby byla v zemích Koruny české neméně silná centra v Čechách (monstrance ze Sedlce, zapůjčená v Národní galerii v Praze), tak na Moravě (Svatomichalská monstrance z Olomouce) a ve Slezsku (monstrance z Opavy; monstrance z Lešnic (Regulská, 2001, obr. 120), další ostensoria v Německu a Polsku pocházejí zejména z Porýní z doby kolem poloviny 15. století, např. monstrance z Tamsweagu nebo monstrance od sv. Kosmy a Damiána z Titzu (Perpeet-Frech 1964, č. k. 150, obr. 50); jejich rytiny již vznikaly kolem 1400 (Fritz, 1966) ale přetrvávaly až do konce 15. století, jak dosvědčují např. Rajhradská monstrance nebo tzv. Stossova monstrance norimberského původu.

Proporce a tvar pravoúhlé ploché schránky na hostii mezi dvěma výklenky pro dvojici andělů s rozepjatými křídly je identický s monstrancí z Morašic, na níž najdeme obměnu skladby visutých opěráků s mohutnými fiálami. Dolní římsa schránky je zdobena rustikálně deformovaným vlysem ze segmentových obloučků s kružbou (u analogických monstrancí z Rajhradu a z Morašic má ornamentální lilie).

Horní římsa schránky je zdobena probíjeným motivem pásu miniaturních kvadrilobů, analogické monstrance mají dvojici říms po stranách schránky.

Dlátkový náběh horní stříšky nemá (na rozdíl od Rajhradské monstrance) žádné stopy po nýtu, stejně jako nebyly snýtovány díly dřívku a nodu. Chybí celý horní nástavec věžičky, možná s figurkou [Krista bolestného?]. Figurální výzdoba je v této skupině monstrancí typická až pro 2. polovinu 15. století a počátek 16. století, v tom opravujeme dřívější názor na sošku z Rajhradské monstrance, která je přímo odvozena z předlohy - grafického listu Albrechta Dürera z roku 1498, a nemohla tedy vzniknout před ním (Stehlíková, 2006, 324 - 323).

Monstrance z Rounku nevykazuje stopy druhotných úprav, které koncem 15. století po zavedení hostií velkého průměru vedly u většiny gotických monstrancí k výměně lunuly a úpravě celé schránky. Také uchování zbytků výplně ze slídy (přírodního krystalického silikátu) svědčí pro středověk. Je totiž v středoevropském kontextu poměrně vzácná. Analogie slídivých okének relikviářů jsou dochovány z raného středověku a u monstrancí ze 13. až 14. století jak ze západní tak ze střední Evropy (relikviářová deska v Musée de Cinquantenaire v Bruselu), relikviář z Institute of Art v Chicagu a ve Španělsku (chrámový poklad v Toledu). U zlatnických a pasířských výrobků se slída užívala jako levnější náhražka křišťálu nebo skla do konce středověku. Její chemické složení a fyzikální vlastnosti popsal a oceňoval Jiří Agricola ve spisu *De veteribus et novis metallis* z roku 1546. Následný prudký rozvoj a zlevnění výroby skla však již málo průhlednou a snadno lomivou slídu ze zlatnictví vyřadily.

Z toho bychom mohli vyvodit závěr, že ztráta (odhození, zakopání, atp.) proběhly v období nepříliš vzdáleném od vzniku monstrance. Toto zjištění je v rozporu se závěry chemické analýzy povrchu kovu monstrance, provedené v laboratoři Archeologického ústavu Akademie věd České republiky, podle níž byly nalezeny stopy konzervace užívané od 19. - 20. století. Podle našeho názoru jde o stopy různých chemikálií, užitých při razantním laickém čištění monstrance nálezcem (Havlíková, 2006).

Monstrance patří k nejstarším svého druhu dochovaným v českých zemích, lze ji datovat do období kolem roku 1400 nebo do 15. století. Užitý materiál, rustikální detaily architektonických článků i probíjený dekor nasvědčují jejímu domácímu původu a vzniku v některé regionální dílně, podle místa nálezu pravděpodobně v Jihlavě nebo v Jindřichově Hradci.

K uloupení či ztrátě monstrance mohlo dojít v různých obdobích, protože místo nálezu při zemské hranici patřilo do strategického území několika válečných konfliktů a zájmovou oblast premonstrátských klášterů v Želivi a v Nové Říši, cizích agresorů i města Jihlavy. Koncem středověku jsou v širším okolí archeologickými nálezy, zejména šípkami, ostruhami a podkovami vyznačeny stopy husitských válek. Druhá epizoda sahá do doby jagellonské, kdy bylo obnoveno premonstrátské proboštství v Nové Říši. Husité klášter rozbořili a řeholnice pod vedením probošta Ondřeje utekly do kláštera sv. Ducha v Telči. K jejich chrámovému pokladu odkazuje epizoda z roku 1515, kterou vyličil Karel Eichler: probošt Kryštof Peugar z Reitzenschlagu sebou při útěku vzal údajně celý poklad včetně stříbrného pozlaceného kříže, který klášteru darovali jeho fundátoři, Markvart z Hrádku s manželkou Vojslavou (Eichler, 1887).

Za třicetileté války opět docházelo k rabování kostelů a loupení chrámových pokladnic. Naposledy došlo v nejbližším okolí nálezu naší monstrance k vyloupení chrámových pokladnic. Naposledy podle farní kroniky lupiči rozbili zařízení kaple včetně svatostánku (v němž se uchovávala monstrance) a ukradli oltářní obraz. Velmi pravděpodobně prchali po opuštěné stezce a mohli eventuálně monstranci cestou odhodit.

Prameny

NA, tereziánský katastr

Havlíková 2006: Konzervátorská a restaurátorská zpráva AÚ AV ČR, nestr., uložená v archivu NZ v Muzeu Vysočiny Jihlava.

Literatura

- DČVU I/2: Dějiny českého výtvarného umění, díl I/2., Praha 1984, s. 466 - 469 (ed. Emanuel Poche).
- Eichler Karel: Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku. Nákladem Dědictví Cyrillo-Methodějského, Brno 1887 a 1888.
- Fritz 1966: Fritz, Johann Michael, Gestochene Bilder, Gravierungen auf den deutschen Goldschmiedearbeiten der Spätgotik. Beihefte der Bonner Jahrbücher. Band 20, Köln-Graz 1966.
- Hosák (1938): Hosák, Ladislav: Historický místopis země moravskoslezské, Brno 1938.
- L'art gothique en Boheme, Moravie et Silésie 1400 - 1550, ed. K. Chamonikola, Catalogue d'exposition, Europalia Bruxelles 1998, s. 216 - 217, č. kat. 51 (heslo D. Stehlíková).
- Od gotiky k renesanci IV. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 - 1550, díl 4. Slezsko. Ed. Kaliopi Chamonikola. Brno 1999, s. 211, č. k. 083.
- Jaroš 1999: Jaroš, Z. (ed.) Dolování stříbra a mincování v Jihlavě, sborník příspěvků z konference. Jihlava 1999.
- Kohlhaussen 1968: Kohlhaussen, Heinrich, Nürnberger Goldschmiedekunst des Mittelalters und der Dürerzeit 1240 - 1540. München 1968, s. 82.
- Restitutio in integrum/ Navrácené poklady, katalog výstavy, ed. M. Mžuková a T. Hladík, Praha 1994, s. 151, č. k. 106 (heslo D. Stehlíková).
- Kotyška 1895: Václav Kotyška, Úplný místopisný slovník Království českého. Praha 1895.
- Matějka - Štěpánek - Wirth 1908: Soupis památek historických a uměleckých v Království českém, Díl XXIX., politický okres Litomyšl, Bohumil Matějka, J. Štěpánek, Zdeněk Wirth. Praha 1908, s. 135 - 136, obr. 126.
- Pátek (1901): Pátek Alois Josef, Vlastivěda moravská IV., Jihlavský okres, II. místopis. Brno 1901.
- Perpeet-Frech 1964: Perpeet-Frech, Lotte: Gotische Monstranzen in Rheinland. Köln a. R. 1964, obr. 166.
- Profous 1951: Profous Antonín, Místní jména v Čechách, jejich vznik, původ, význam a změny, díl III., M-Ř. Praha 1951, s. 592 - 593.
- RBM VII/1: Regesta diplomatica necnon epistolaria Regni Bohemiae et Moraviae, tomus VIII, pars 1, edidit ... Prae 19.
- Regulska (2001): Regulska Grażyna, Gotyckie zlotnictwo na Śląsku, Warszawa 2001, s. 128 - 129, Nr. 35, obr. 120 - 121.
- Sedláček 1908: Sedláček August, Historický místopisný slovník Království českého. Praha 1908.
- Stehlíková (1997): Z pokladů litoměřické diecéze III., Umělecké řemeslo 13. - 19. století. Katalog výstavy, D. Stehlíková (ed.), L. Hlaváčková, J. Macek. GVV Litoměřice 1997, s. 46 - 47, č. k. 3.
- Stehlíková (2006): Stehlíková Dana, Man of Sorrows in ecclesiastical Silver between 1350 - 1550, and his Bohemian roots, in: Wokół Wita Stwosza. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej w Muzeum Narodowym w Krakowie, 19 - 22 maja 2005, (Kolloquiumsband) editoři Dobrosława Horzela a Adam Organisty, Studia i Materiały Naukowe Muzeum Narodowego w Krakowie, Kraków 2006, s. 314 - 323.
- Vilímek - Zimola (2006): Vilímek Ladislav, Zimola David, Rounek aneb Střepe přinášeji štěstí, in: Z jihlavských archívů, internetový portál www.regionalist.cz.
- Watterich 1845: Watterich von Watterichsburg, L. C. Handwörterbuch der Landeskunde des Königreichs Böhmen. Prag und Leitmeritz 1845.

Summary

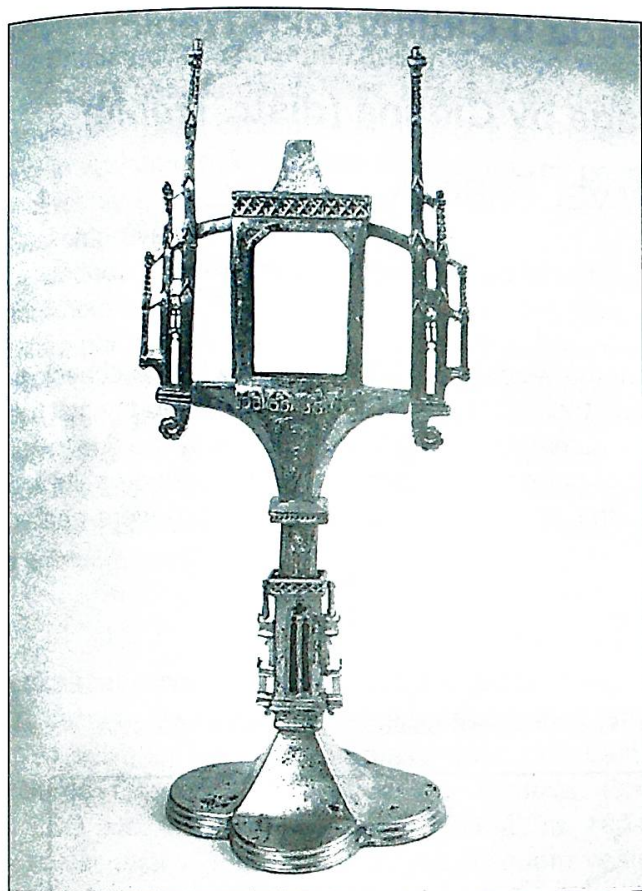
This rare gothic monstrance was excavated by an amateur in March 2005 in a forest covering the border cadastre of mediaeval land-road leading from Bohemia to Moravia, on Rounek hillside near the city Jihlava.

The object belongs to an architectonic type of a late gothic monstrance, which appeared in the catholic church of the middle Europe round 1400 and during the XVth century for the demonstration of the Holy Sacrament. It has been cast and beaten from copper alloy.

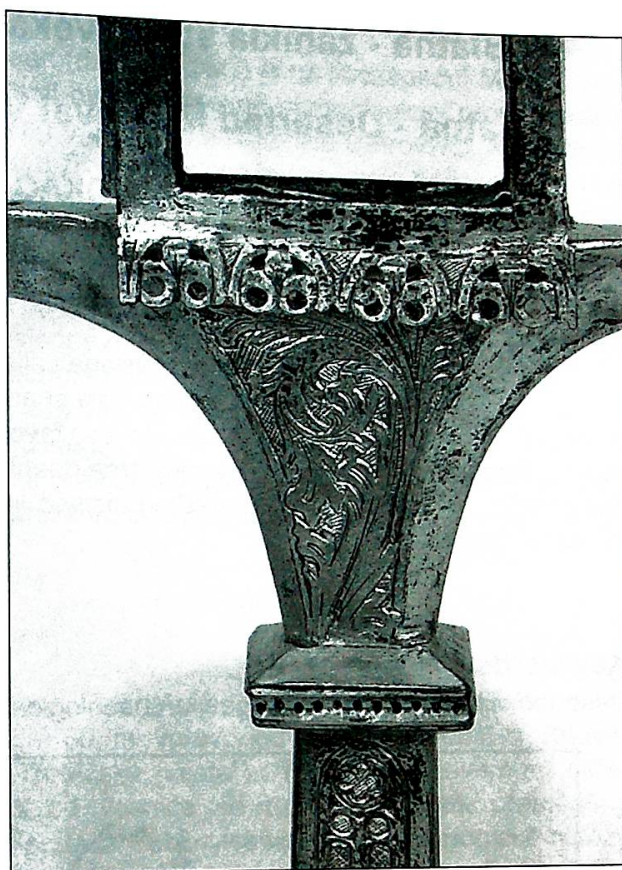
A specific twisted acanthus ornament has been ingraved on both sides of the stem as well as the gothic window tracery. Surface was originally gilded in a fire. The window of a rectangular case for the Holy Sacrament was closed with rests of mica plate. This detail of a construction together with the flat shape of three-naves-church leads to a dating of this monstrance in the second Half of the XVth century together with analogical ostensories, coming from Morašice in East Bohemia, from Rajhrad near Brno and a circle of monstrances from Nuremberg.

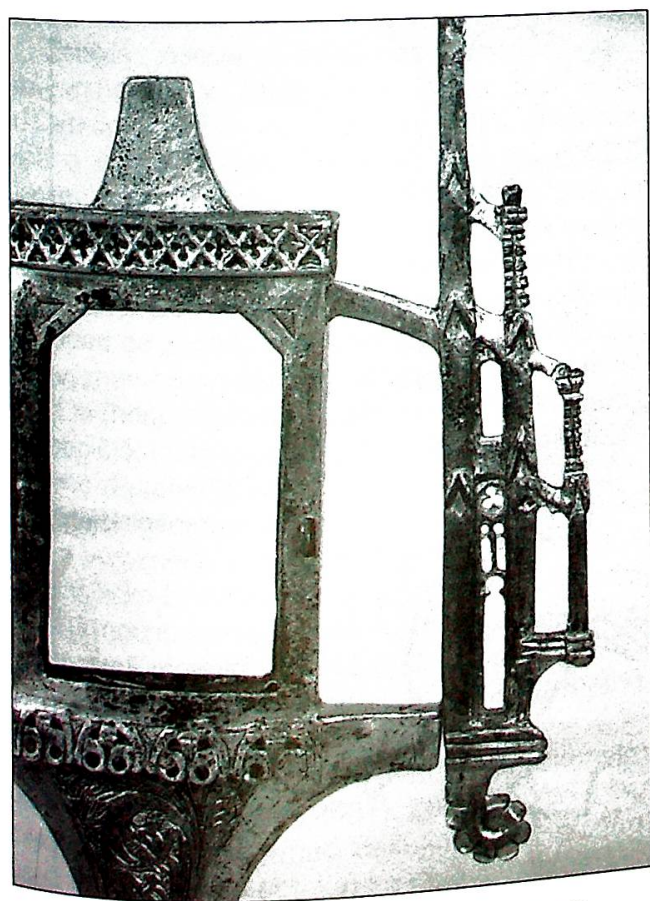
Obr. 2: Vrch U sv. Antonína u Rounku, místo nálezu monstrance, jáma po pařezu

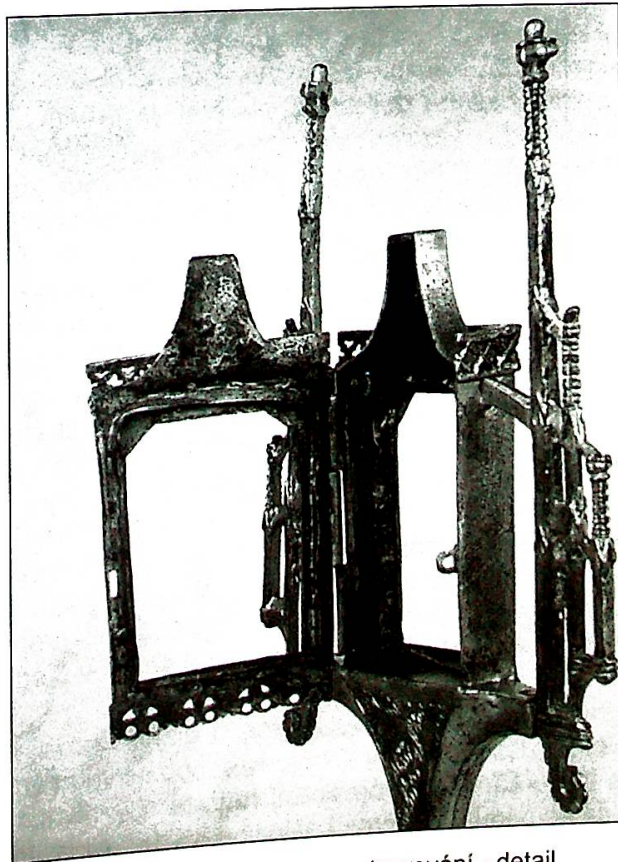
Obr. 3: Monstrance po restaurování - celek
(foto P. Starůstková)

Obr. 4: Monstrance po restaurování - detail
(foto P. Starůstková)

Obr. 5: Monstrance po restaurování - detail
(foto P. Starůstková)

Obr. 6: Monstrance po restaurování - detail
(foto P. Starůstková)